

Interessante vormen van Lepidoptera uit Nederland

door

B. J. LEMPKE

Instituut voor Taxonomische Zoölogie (Zoölogisch Museum), Amsterdam

ABSTRACT. — New and interesting forms of Lepidoptera from the Netherlands. Ten forms are mentioned and most of them figured. New forms are: *Eurrhypara hortulata* (Linnaeus), f. *obscura* (Pyrilidae), *Pyralis farinalis* (Linnaeus), f. *sinelinea* (Pyrilidae), *Smerinthus ocellata* (Linnaeus), f. *obscura* (Sphingidae), and *Phlogophora meticulosa* (Linnaeus), f. *diluta* (Noctuidae). Descriptions in English are added in the text.

One specimen of *Deilephila elpenor* (Linnaeus), f. *daubi* Niepelt (Sphingidae) was bred from a number of caterpillars collected in the prov. of Overijssel in 1968, as far as could be ascertained the first after Niepelt's publication in 1908. One specimen of *Allophyes oxyacanthae* (Linnaeus), f. *capucina* Millière (Noctuidae) was caught in the prov. of Gelderland in 1976, probably the first ever met with on the continent.

Sinds het afsluiten van de Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera en de supplementen daarop in 1970 zijn mij diverse vormen van Lepidoptera bekend geworden, die daarna in Nederland gevangen zijn. Enkele van de meest opvallende laat ik hieronder volgen. Ik voeg er ook een paar fraaie vormen van „microlepidoptera” aan toe, die al oud zijn, maar nog nooit vermeld werden. Over de wenselijkheid om ook „infrasubspecifieke” taxa een naam te geven kan men van mening verschillen. De nomenclatuurregels erkennen zulke namen niet. Maar dat is nog geen reden om ze niet te gebruiken. Tenslotte dient een naam om iets zo bondig mogelijk aan te duiden. Bovendien wordt hij geregistreerd in (goede) inhoudsopgaven en catalogi en is daardoor steeds terug te vinden, terwijl een omschrijving van een afwijkende vorm zonder naam al gauw vergeten wordt.

Hoewel slechts van één van de vermelde vormen bewezen is dat deze erfelijk is, geldt dit waarschijnlijk ook voor de andere.

Teleiodes alburnella (Zeller), f. *radiella* Krulikovsky (Gelechiidae). Een aantal zwarte stippen op de bovenkant van de voorvleugels is met elkaar verbonden, zodat een dikke zwarte streep ontstaat, die van de binnenrand via de mediaanader en de dwarsader naar de voorrand loopt. Fig. 2. Bussum, ♀, 29.VI.1929, J. W. Wijde leg., in collectie Instituut voor Taxonomische Zoölogie, Amsterdam.

Reeds Herrich-Schäffer beeldde deze opvallende vorm af (1853, fig. 490). In zijn tekst bij *Gelechia alburnella* (1854, vol. 5: 168) zegt hij echter niets over de herkomst van het exemplaar. Het heeft wel enige moeite gekost achter de naam van de vorm te komen. Gaede (1937: 120) vermeldt deze wel en geeft er twee citaten voor: Krulikovsky 1909 en Caradja 1920, maar in beide gevallen ontbreekt een beschrijving. Het was dus duidelijk dat deze reeds gepubliceerd was vóór het artikel van 1909 verscheen. Dankzij de hulp van Mr. P. Ivinskis te Vilnius (Wilna) vond ik die tenslotte. Krulikovsky publiceerde haar in 1903 (p. 181) in een artikel, dat geheel in het Russisch geschreven was. Alleen de namen van de nieuwe taxa zijn vergezeld van een Latijnse diagnose, die in dit geval luidde: „ab. alis anticis radio medio nigro”. De vertaling van de Russische tekst, die Dr. Diakonoff me verschafte, komt overeen met de hierboven gegeven beschrijving. Krulikovsky voegt er aan toe dat de afwijkende exemplaren meest vrouwtjes zijn. De zijne waren afkomstig uit het gouvernement Viatka (Oost Rusland). In 1908 (p. 263) vermeldde hij de vorm van het gouvernement Kasan als vrij zeldzaam. Caradja (1920: 104) noemde de vorm van Symonowsk („bei Kischtym in den mittleren Uralbergen”, Caradja, 1910: 106, hier gespeld als Sojmonowsk; geen van de drie plaatsnamen is in de ter beschikking staande atlanten te vinden).

Snellen (1882: 661) citeerde wel Herrich-Schäffer's figuur, maar had nooit een Nederlands exemplaar gezien. Het nu afgebeelde is blijkbaar het eerste.

Eurrhyncha hortulata (Linnaeus), f. *obscura* nova (Pyralidae). Grondkleur van de vleugels niet wit, maar donkergrijs, lichaam en vleugeltekening grijsachtig zwart, deze laatste daardoor nog slechts zwak afstekend. Zie fig. 4. Jelsum (Friesland), ♂, ongedateerd. Vrijwel zeker afkomstig uit de collectie-Albarda, daarna via collecties-Van Tuinen en -Oudemans in Instituut voor Taxonomische Zoölogie te Amsterdam.

(Ground colour of the wings not white, but dark grey, body and wing markings greyish black, the latter only feebly contrasting).

Pyralis farinalis (Linnaeus), f. *sinelinea* nova (Pyralidae). Op de bovenzijde van de voorvleugels ontbreken de witte lijnen, die het donkere wortelveld en achterrandsveld begrenzen, op de achtervleugels de lichte wortellijn en de postdiscale lijn. Zie fig. 6. Haarlem, ♂, 1.VI.1862, E. Grebner leg. Het opvallende exemplaar bevindt zich in de collectie van het Instituut te Amsterdam.

(On the upper side of the fore wings the white lines bordering the dark basal and outer areas are absent, on the hind wings the pale basal and postdiscal lines).

Anthocharis cardamines (Linnaeus), f. *lasthenia* Millière (Pieridae). Deze zeer zeldzame vorm is gekenmerkt door het ontbreken van de zwarte tekening: de apicale vlek en de discale stip op de voorvleugels. Zie fig. 7. (De stipjes zijn speldeprikken ontstaan bij het spannen). Een prachtig ♂ werd 1.V.1976 bij Nuenen gevangen door F. I. Bruynis, in wiens collectie het zich ook bevindt. Het is het eerste, dat uit Nederland bekend is.

De vorm, die uitsluitend bij het ♂ voorkomt, is een zeldzaamheid. Millière beschreef hem naar een exemplaar uit de collectie-Donzel, dat te Digne (Frankrijk, Basses-Alpes) gevangen was (1860: 446-448, pl.10, fig. 1, 2). Uit de verdere literatuur zijn mij slechts enkele vermeldingen bekend uit Roemenië, Oostenrijk, een enkele andere Franse vindplaats, Engeland en Denemarken.

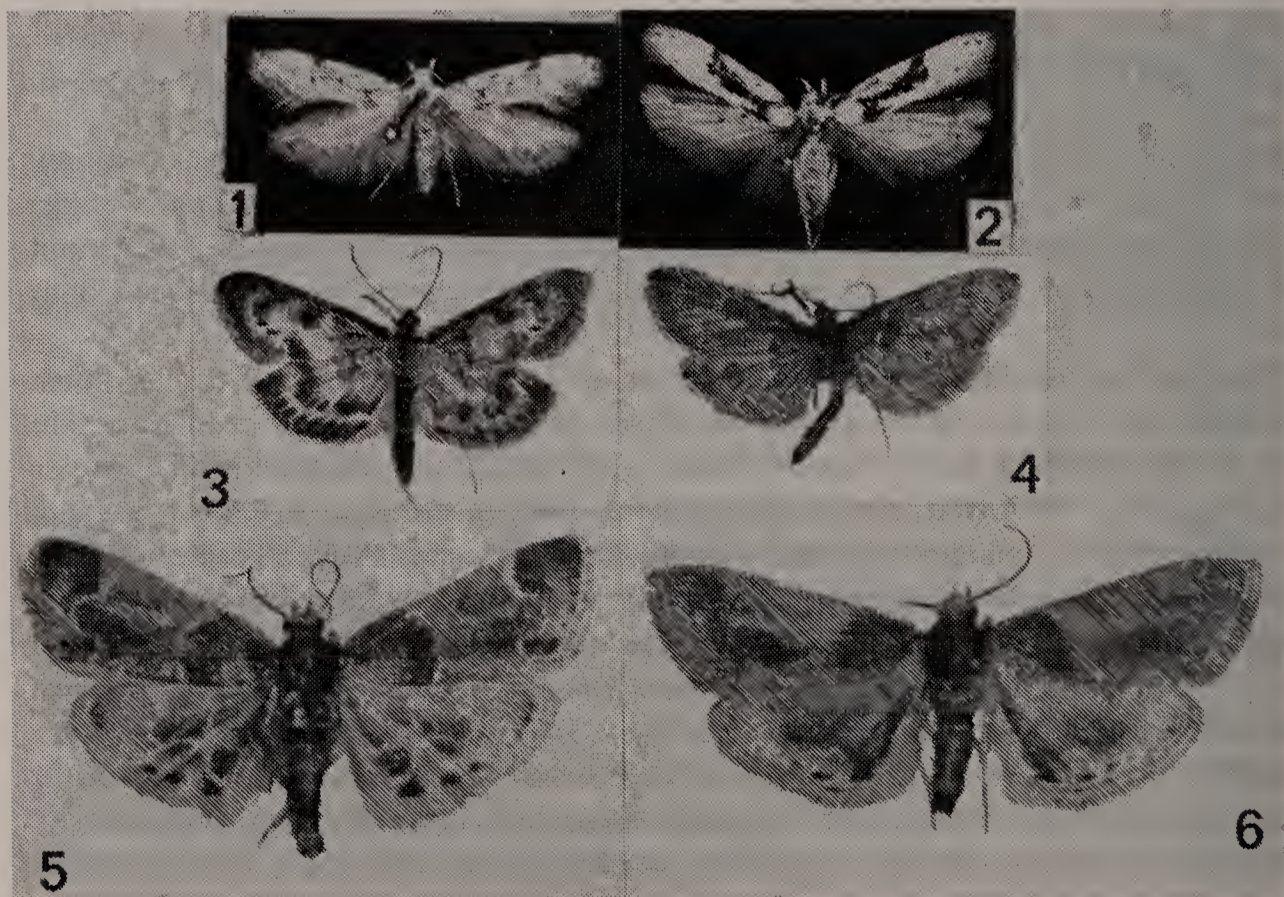

Fig. 1, 2. *Teleiodes alburnella* (Zeller), 1. ♂, Arnhem, 20.VI.1872, 2. f. *radiella* Krulikovsky, ♀, Bùssum, 29.VI.1929; fig. 3, 4. *Eurrhyncha hortulata* (Linnaeus), 3. ♂, Woold, 19.VI.1976, 4. f. *obscura* nova, ♂, Jelsum; fig. 5, 6. *Pyralis farinalis* (Linnaeus), 5. ♂, Amsterdam-West, 31.VI.1945, 6. f. *sinelinea* nova, ♂, Haarlem, 1.VI.1862. Alle figuren $\times 2$, behalve 3 en 4. Foto's J. Huisenga.

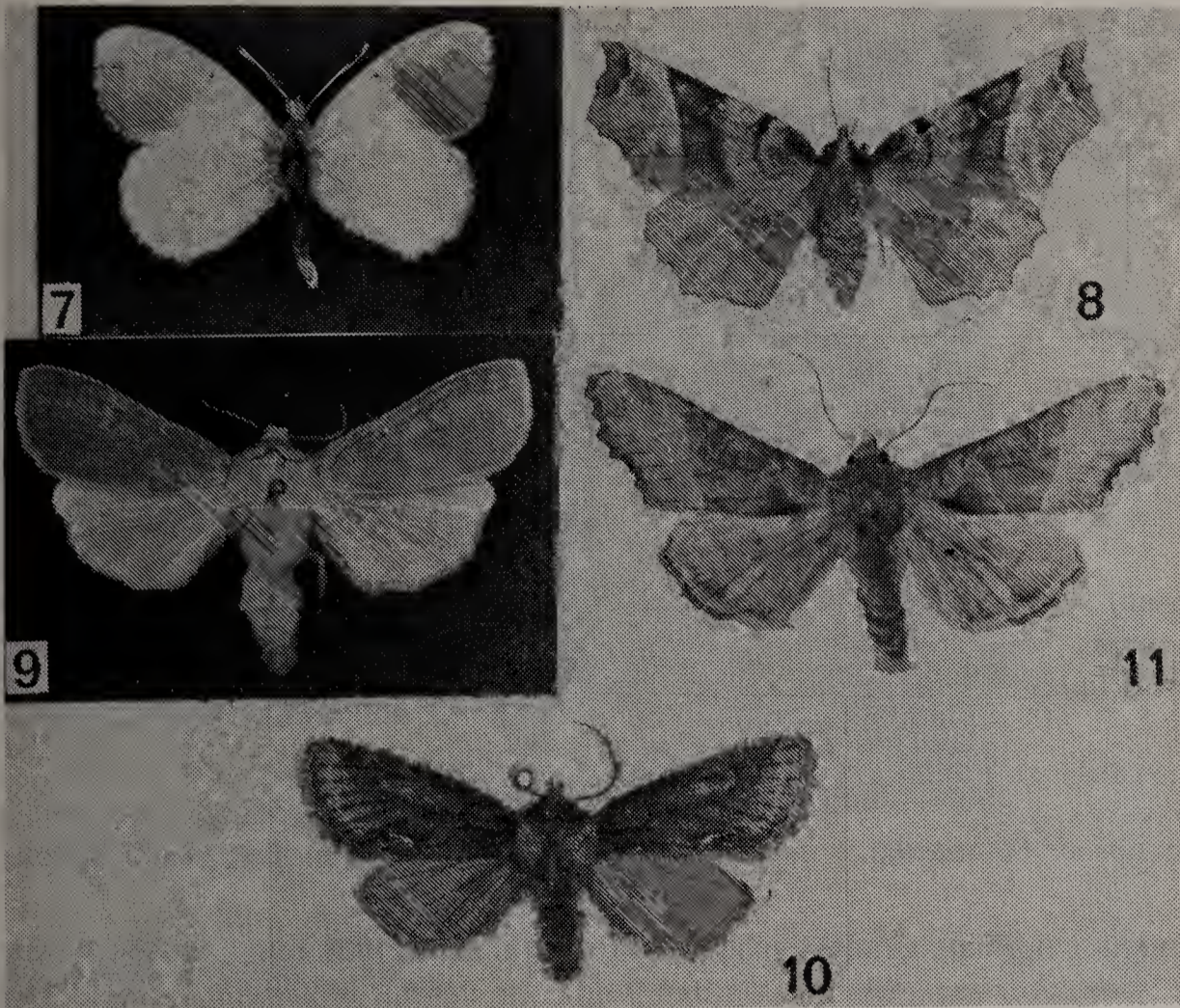

Fig. 7. *Anthocharis cardamines* (Linnaeus), f. *lasthenia* Millière, ♂, Nuenen, 1.V.1976; fig. 8. *Selenia dentaria* (Fabricius), f. *nigrofasciata* Smith, ♀, Beusichem, 21.V.1974; fig. 9. *Agrotis exclamationis* (Linnaeus), f. *obsoleta* Tutt, ♂, Zwartebroek, 21.VI.1975; fig. 10. *Allophyes oxyacanthae* (Linnaeus), f. *capucina* Millière, ♂, Beusichem, 5.X.1976; fig. 11. *Phlogophora meticulosa* (Linnaeus), f. *diluta* nova, ♂, Beusichem, 23.IX.1977. Foto's J. Huisenga.

Selenia dentaria (Fabricius), f. *nigrofasciata* Smith (Geometridae). Op de bovenzijde van de voorvleugels is de ruimte tussen de middenschaduw en de tweede dwarslijn donker gevuld, zodat een brede donkere band ontstaat: achtervleugels met een donkere antemediane band. Fig. 8. Beusichem, ♀, 21.V.1974, M. H. A. Melchior leg.

Bij het door Smith afgebeelde exemplaar (1974: 72, fig. 6) is de band donkerder dan bij het Nederlandse, maar beide horen ongetwijfeld tot dezelfde variatie-richting. Het Engelse exemplaar verscheen in de 12de generatie afkomstig van een ♀ gevangen te Chester (West Engeland).

Smerinthus ocellata (Linnaeus), f. *obscura* nova (Sphingidae). Tekening normaal, maar alle kleuren van lichaam en vleugels opvallend verdonkerd. Nuenen, ♀, 23.V.1963, H. C. C. Neijts leg., in collectie van het Instituut te Amsterdam.

Vergeleken met normaal gekleurde exemplaren maakt de vlinder een opvallend sombere indruk.

(*Markings normal, but all colours of body and wings strongly darkened*).

Deilephila elpenor (Linnaeus), f. *daubi* Niepelt (Sphingidae). Lichaam donker olijf-bruin; grondkleur van de voorvleugels evenzo, met twee zwarte dwarslijnen en een postdiscale en een marginale grijze band; achtervleugels zwartachtig; onderkant bruinachtig, voorvleugels langs de achterrands grijsachtig. Fig. 12.

In 1968 verzamelde de heer J. P. Kazenbroot een aantal rupsen van *D. elpenor* bij Olst. Uit één van de daarvan afkomstige poppen kwam 1.VI.1969 een schitterend donker ♀, dat op enkele kleinigheden na geheel overeenstemt met de beschrijving van f. *daubi* door Niepelt (1908) en de fraaie gekleurde afbeeldingen daarvan door Standfuss (1910). Volgens beider tekst werden in VIII.1907 een aantal rupsen verzameld aan het Donau-Main kanaal bij Fürth in Beieren. Onge-

Fig. 12. *Deilephila elpenor* (Linnaeus), f. *daubi* Niepelt, ♀, Olst, 1.VI.1969. Foto J. P. Kazenbroot.

veer 25 poppen leverden normale vlinders, maar uit twee kwamen in 1908 een ♂ en een ♀ van de donkere vorm. Voor zover nagegaan kon worden is de vorm daarna nooit meer vermeld. Hij zal hoogstwaarschijnlijk wel recessief zijn ten opzichte van de normaal gekleurde vorm. Zijn zeldzame voorkomen doet sterk denken aan dat van de grijze *Inachis io* (Linnaeus).

Er zaten in de Olster populatie overigens nog meer mogelijkheden. Bij een ♂ was het voorlaatste rode blokje op het abdomen zwart, ook iets wat ik nog nooit eerder gezien had.

Agrotis exclamationis (Linnaeus), f. *obsoleta* Tutt (Noctuidae). Voorvleugels zonder dwarslijnen en vlekken.

In 1976 stuurde de heer I. A. Kaijadoe me een uil, die door de heer H. Bunjes op 22.VI.1975 bij Zwartebroek (Gld.) gevangen was. Het was een prachtig gaaf exemplaar met een wat zijdeachtige glans op de voorvleugels, terwijl niervlek en ronde vlek nog flauw zichtbaar waren, de laatste met een wat lichtere kern (zie fig. 9). Mijn eerste indruk was, dat het een of andere sterk afwijkende *Mythimna* was, maar dat kon niet, omdat de ogen niet behaard waren. Mr. D. S. Fletcher (British Museum, Nat. Hist.), aan wie ik de vlinder toegestuurd had, schreef me, dat hij hem voor een vorm van *A. exclamationis* hield, maar dat het museum geen enkel identiek exemplaar bezat. Uiteindelijk bleek dit spoor juist te zijn. Ik was overigens niet de eerste, aan wie de gelijkenis met *Mythimna* opgevallen was. Want Tutt schreef reeds (1892:66): "A specimen of this variety was sent to me for examination last year (1890) as a new *Leucania* [nu *Mythimna*], so deceptive was its superficial appearance".

Het Nederlandse exemplaar is niet helemaal ongetekend, maar beantwoordt overigens geheel aan de beschrijving. De licht gevulde niervlek is ook weer iets, wat ik nergens voor *A. exclamationis* vermeld vond en waarvan ik bij geen enkel exemplaar in de uitgebreide serie in het Instituut te Amsterdam een aanduiding vond.

Allophyes oxyacanthae (Linnaeus), f. *capucina* Millière. Voorvleugels diep donker bruin, submarginale veld iets lichter bruin, tekening zwak, alleen het witte vlekje onderaan de tweede dwarslijn scherp afstekend, groene bestuiving vrijwel verdwenen, soms nog iets ervan zichtbaar bij de binnenrand; achtervleugels eveneens verdonkerd. Fig. 10. Beusichem, ♂, 5.X.1976, M. H. A. Melchior leg.

Voor zover ik weet was de vorm tot nog toe uitsluitend bekend uit Engeland. Het is daar na *Biston betularia* (Linnaeus), f. *carbonaria* Jordan een van de bekendste donkere vormen, die in

vrijwel alle Engelse vlinderboeken afgebeeld is. Ook het exemplaar, dat Millière beschrijft en afbeeldt (1872: 85, pl. 116, fig. 6) had hij ontvangen van Doubleday. Het in Beusichem gevangen exemplaar werd in de lichtval aangetroffen en is prachtig gaaf. De vorm is nu, terwijl men hem al bijna twee eeuwen in Engeland kent, eindelijk ook op het continent opgedoken. Hij is dominant ten opzichte van de typische vorm (zie Ford, 1955: 188 en volgende) wat overigens nog niet hoeft te betekenen, dat hij zich hier sterk zal uitbreiden.

Phlogophora meticulosa (Linnaeus), f. *diluta* nova (Noctuidae). Grondkleur vrijwel normaal, maar tekening veel lichter, weinig afstekend. Fig. 11. Beusichem, ♂, 23.IX.1977, M. H. A. Melchior leg.

De heer Melchior ving het volkomen gave exemplaar op licht. De vorm is door zijn zwakke tekening zeer opvallend. Hij komt met geen van de reeds gepubliceerde beschrijvingen overeen. (*Ground colour practically normal, but markings much paler, hardly contrasting*).

Tenslotte betuig ik mijn dank aan de verschillende verzamelaars voor toezending van hun interessante exemplaren (die zich nu weer in hun collecties bevinden), aan de heer W. Hogenes voor inlichtingen over *Deilephila elpenor* en aan de heren J. Huisenga en J. P. Kazenbroot voor de fraaie foto's.

Thanks are also due to Mr. D. S. Fletcher (British Museum, Nat. Hist.) for his assistance in identifying the specimen of *Agrotis exclamationis* and to Mr. P. Ivinskis (Vilnius, U.S.S.R.) for his help in unearthing the publication of Krulikovsky.

LITERATUUR

- Caradja, A., 1910. Beitrag zur Kenntnis über die geografische Verbreitung der Pyraliden des europäischen Faunengebietes nebst Beschreibung einiger neuer Formen.— *D. ent. Z. Iris* 24: 105-147
- , 1920. Beitrag zur Kenntnis der geographischen Verbreitung der Mikrolepidopteren des palaearktischen Faunengebietes nebst Beschreibung neuer Formen. — *D. ent. Z. Iris* 34: 75-179.
- Gaede, M., 1937. Familia Gelechiidae. In F. Bryk (ed.), *Lepid. Cat.* 6 (79): 1-630. Dr. W. Junk, 's-Gravenhage.
- Herrich-Schäffer, G. A. W. H., 1853-1855. *Systematische Beschreibung der Schmetterlinge von Europa* 5: 1-394, pl. 1-124. G. J. Manz, Regensburg.
- Krulikovsky, L., 1903. Melkiya lepidopterologischeskiya zametki. — *Ent. Obozr.* 3: 177-182.
- , 1908. Neues Verzeichnis der Lepidopteren des Gouvernements Kasan (östlich. Russland). — *D. ent. Z. Iris* 21: 202-273.
- Millière, P., 1860. Iconographie et description de chenilles et lépidoptères inédits. — *Ann. Soc. linn. Lyon* 6: 385—464, pl. 1-10.
- , 1872. Iconographie et description de chenilles et lépidoptères inédits. — *Ann. Soc. linn. Lyon* 19: 51-86, pl. 111-116.
- Niepelt, W., 1908. Pergesa (*Chaerocampa*) *elpenor* L. form. *Daubi*, eine neue Sphingiden-Form. — *Int. ent. Z.* 2: 210.
- Smith, S. G., 1947. New varieties of British Lepidoptera from Cheshire and Denbighshire. — *Rep. Proc. Chester Soc. nat. Sci.* 1947: 71-72, figs 1-7.
- Snellen, P. C. T., 1882. *De vlinders van Nederland, Microlepidoptera*: I-XIII, 1-1196, pl. 1-XIV. E. J. Brill, Leiden.
- Standfuss, M., 1910. *Chaerocampa* (*Pergesa*) *elpenor* L. ab. *daubi* Niep. und einige Mitteilungen über Wesen und Bedeutung der Mutationen illustriert an *Aglia tau*. — *D. ent. Z. Iris* 24: 155-181, pl. V.
- Tutt, J. W., 1892. *The British Noctuae and their varieties* 2: 1-XVIII, 1-180. Swan, Sonnenschein & Co., London.